

ЧЕРНИШ
Оксана Олександрівна,
канд. іст. наук,
завідувач сектору наукознавства
ДНСГБ УААН
(м. Київ)

**РОЛЬ НАУКОВО-КОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ РАДИ (1927-1930 рр.)
ПРИ НАРОДНОМУ КОМІСАРИАТІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ УКРАЇНИ
У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМИ ДНІПРЕЛЬСТАНУ**

У статті розглядається діяльність однієї з предтеч Національної академії аграрних наук України – Науково-Консультаційної Ради (НКР), яка функціонувала у 1927–1930 роках. Серед основних першочергових проблем, які потребували науково-дослідного вивчення, перед НКР стояла проблема Дніпрельстану.

В статье рассматривается деятельность одной из предтеч Национальной академии наук Украины – Научно-Консультационного Совета (НКС), который функционировал в 1927–1930 годах. Среди основных первоочередных проблем, которые нуждались в научно-исследовательском изучении, перед НКС стояла проблема Днепрогэса.

In article activity of one of forerunners of the National Academy Agrarian Science of Ukraine – Scientifically-consulting Council (SCC) which functioned in 1927–1930 is considered. Among the basic prime problems which required research studying, before SCC there was a problem of Dneproges.

У процесі ґрунтовного дослідження одного з етапів історії становлення й розвитку Національної академії аграрних наук України у межах НДР Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України «Історія започаткування, становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні» було вивчено діяльність однієї з предтеч УААН – Науково-Консультаційної Ради (НКР), яка функціонувала у 1927–1930 роках.

У рамках зазначеної науково-дослідної роботи різними авторами було досліджено аналогічні структури в різні роки існування нашої держави. Так, Сільськогосподарському науковому комітету України (1918–1927 рр.) присвятили своє видання В.А. Вергунов, А.С. Білоцерківська та інші, Всеукраїнській академії сільськогосподарських наук (1931–1935 рр.) – В.А. Вергунов, І.В. Гриник та інші, Українській академії сільськогосподарських наук (1956–1962 рр.) – В.А. Вергунов, Н.Б. Щебетюк та інші, Південному відділенню ВАСГНІЛ (1969–1990 рр.) – В.А. Вергунов, З.П. Кірпиць та інші, Українській академії аграрних наук (1991 рік – до сьогоднішнього часу) – О.О. Созінов, В.О. Бусол та багато інших [1]. Діяльність Науково-Консультаційної Ради при НКЗС УСРР залишилась поза увагою істориків науки. Висвітлення цієї проблеми стало завданням представленої статті.

Після остаточної ліквідації Сільськогосподарського наукового комітету України (СГНКУ) (1918–1927 рр.), який став знаковим явищем в історії вітчизняної аграрної науки, а в останні важкі для нього роки зазнав декілька перебудов, НКР стала завершенням справи реорганізації наукового осередку НКЗС, що її фактично було розпочато влітку 1927 року.

Основним завданням Науково-Консультаційної Ради, формально утвореної при Колегії Народного Комісаріату Земельних Справ (НКЗС) УСРР постановою ВУЦВК та РНК від 11 січня 1928 р., було «ув'язувати та поєднувати досягнення сільськогосподарської науки з оперативною роботою Наркомату Земельних Справ» [2].

Для наукової розробки і консультації планів та заходів Наркомзему України в положенні про роботу НКР були поставлені такі завдання:

«а) давати наукове обґрунтування загального плану розвитку сільського господарства України;

б) погоджувати й скеровувати відповідно до потреб планового розвитку сільського господарства наукову сільськогосподарську працю, що її провадить Народній Комісаріат Земельних Справ;

в) допомагати оперативним відділам та установам НКЗС у їхній практичній роботі, шляхом відповідних наукових консультацій, експертиз, висновків, розроблення окремих тем то-що» [3].

До складу НКР входило 50 найвидатніших вчених і практиків з різних галузей сільського господарства. Крім того кожна з секцій НКР запрошувала при розгляді окремих питань, ще додатково представників відповідних науково-дослідних установ та окремих видатних спеціалістів з даної галузі.

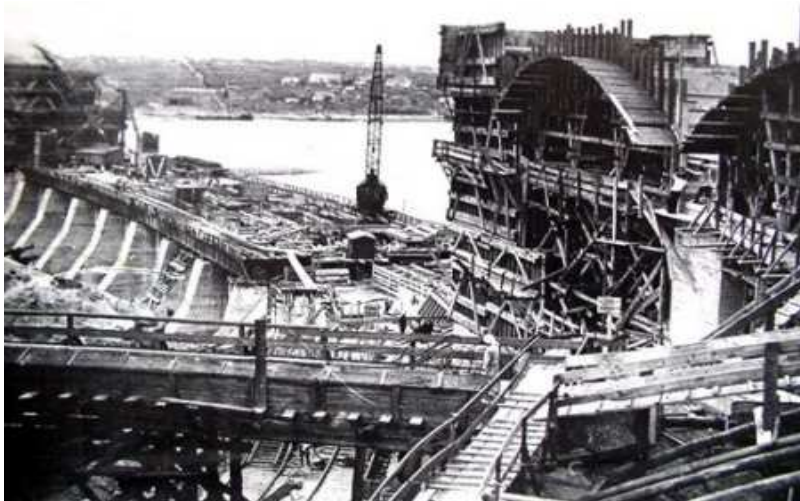
Серед основних першочергових проблем, які потребували науково-дослідного вивчення перед НКР стояла проблема Дніпрельстану. Вона охоплювала такі моменти: «1) Дніпрельстан, як транспортна магістраль та її вплив на сільське господарство окремих районів України; 2) Дніпрельстан, як новий величезний центр споживання с.-г. продуктів; 3) Дніпрельстан, як нове джерело попиту на робочу силу, особливо в аграрно-перенаселених районах; 4) Дніпрельстан, як джерело дешевої електроенергії та його вплив на електрифікацію сільського господарства й утворення с.-г. індустрії і, нарешті, 5) Дніпрельстан та проблема зрошення степу, що прилягає до Дніпра» [4].

Як зазначає «Українська радянська енциклопедія», Дніпрогес ім. В.І. Леніна – це найбільша гідроелектростанція Дніпровського каскаду ГЕС – первісток соціалістичної індустріалізації. Розташований на р. Дніпрі в місті Запоріжжі. До Великої Жовтневої соціалістичної революції було складено кілька проектів будівництва Дніпрогесу, проте спорудження гідроелектростанції стало можливим тільки за радянських часів. Будівництво розпочалося за ініціативою Леніна у відповідності з планом ГОЕРЛО. Проект будівництва був ... затверджений ВРНГ 1920 року. В квітні 1927 року 4-й Всесоюзний з'їзд Рад затвердив постанову уряду про спорудження ГЕС. Закладка Дніпрогесу відбулася 8 листопада 1927 року. 1 травня 1932 дав промисловий струм перший агрегат Дніпрогесу, а 10 жовтня 1932 відбулося його урочисте відкриття. На той час Дніпрогес був найбільшою гідроелектростанцією в Європі: його потужність становила 560,4 тис. кВт, а середньорічне виробництво електроенергії – 2,3 млрд. кВт-г. Електростанція

була одною з перших комплексних гідровузлів СРСР. Поряд з забезпеченням народного господарства дешевою електроенергією, Дніпрогес дав можливість затопити Дніпровські пороги і створити судноплавство по Дніпру від його верхів'я до Чорного моря. Перші судна пройшли через шлюз у травні 1933 р. Спорудження високовольтної лінії електропередачі Дніпро – Донбас (1940) поліпшило енергопостачання Донбасу та Придніпров'я і створило сприятливі умови для дальшого розвитку важкої індустрії УРСР. Дніпрогес був школою досвіду, яка мала велике значення для дальшого розвитку радянської гідротехніки, а також виробництва потужних гідрогенераторів, дорожньо-будівельних машин тощо [5].

Так лаконічною мовою енциклопедичного видання було сказано про найбільшу на той час гідроелектростанцію СРСР. Гігантська споруда була зведена всього за 5 років. Для порівняння, модернізація станції, яка мала б полягати у заміні обладнання – турбін, генераторів, металоконструкцій, кранів загати – продовжувалася більше 10 років. Вона була розпочата у 80-х роках минулого століття і завершилась вже у XXI ст., але за браком коштів обмежилась тільки заміною турбін. Проект Дніпрельстану був розроблений у 20-х роках минулого століття державним Дніпровським будівництвом під керівництвом професора Івана Гавриловича Александрова (1875–1936). Він був всебічно перевірений видатними спеціалістами СРСР та спеціально запрошеними найкрупнішими американськими інженерами-будівельниками будівельної фірми інженера Хью Купера з Нью-Йорку. І.Г. Александров – учень Генріха Осиповича Графтію, який підготував перший проект Дніпрогесу ще у 1905 році – був призначений головним інженером Дніпрельстану, очолив будівництво – Олександр Вінтер.

Грандіозність масштабу цього будівництва підкреслюють такі дані: у листопаді 1927 року тут працювало 13 тисяч, а у жовтні 1931 р. – вже 43 тисячі і у 1932 р. – 63 тисячі чоловік. І це не враховуючи членів їх сімей. В результаті стрімкого росту кількості робочих умови їх життя стали жахливими, хоча на початку будівництва в першу чергу вирішувалися побутові проблеми – на

Будівництво Дніпрельстану. 1928 р.

побудовано 658 домів, гуртожитків та бараків, амбулаторія, фільтраційна та пожежні станції, зимовий та літні театри, школа, дитячі садки тощо.

Що стосується умов праці будівельників, то про те, наскільки вони були важкими, навіть сперечатися не доводиться. Зараз в потерни - величезні бетонні тунелі в череві Дніпрельстану - щомиті просочується всього лише стакан води, що свідчить про дуже високу якість бетону. Ще б пак, адже будівельники Дніпрельстану круглий рік місили його ногами. Американські консультанти навіть укладали парі - як довго витримають люди таку каторжну роботу. Відомо, що при будівництві «Греблі Гувера» (США), де широко застосовувалися екскаватори і бетономішалки, загинуло 96 робітників. Скільки будівельників Дніпрельстану передчасно пішли з життя, ніхто не рахував.

Постанову про невідкладну потребу розпочати будівництво Дніпрельстану було прийнято на об'єднаному засіданні Президії ВУЦВК та РНК УСРР від 29 жовтня 1926 р. у м. Харкові, в якій зокрема зазначалося, що «відкладання початку будівництва Дніпробуду та греблі прирівнюється до відмови від своєчасного виконання планів нового промислового будівництва на Україні, так як наявні та майбутні користувачі енергії Дніпробуду (нові заводи – алюмінієвий, залізо-марганцевий, металургійний, а також сільське господарство) цілком заберуть всю енергію Дніпра». Постановою, також, доручалося РНК УСРР організувати Комітет Сприяння Дніпробуду та намітити для нього конкретні завдання [6].

правому березі була зведена їдальня, розрахована на вісім тисяч обідів в день. Обладнання для столової було закуплено в Германії. До 1928 року побудували 5 селищ для будівельників на правому березі Дніпра та одне на лівому. Всього було

Вирішення тієї частини поставлених задач по Дніпрельстану, що відносилися до сфери наукових досліджень сільського господарства, було покладено на Спеціальну комісія по Дніпрельстану, створену 1926 р. при Сільськогосподарському науковому комітеті України. Заходами Спеціальної комісії та відповідних Секцій СГНКУ було проведено «всебічне комплексне вивчення долини р. Самари та інших річок, а в останній час досягнуто згоди про те, що всі с.-г. наукові дослідження з обслідування Дніпрельстану будуть вестися науковими силами НКЗС (С.-Г.Н.К.У)» [7]. Проблема Дніпрельстану в сільському господарстві України була включена у план діяльності Комітету на 1927 рік та ухвалена НКЗС і Держпланом.

Але з ліквідацією у 1927 р. СГНКУ розпочату роботу продовжила Комісія з питань Дніпробуду, організована при Науково-Консультаційній Раді НКЗС України. До її складу входили такі видатні особистості як П. Попов (голова комісії), Д. Віленський, А. Плавинський, Н. Петренко (члени комісії) та інші.

Цікавим є той факт, що, як стало відомо з архівних джерел, до остаточного вирішення Комітетом Сприяння Дніпрельстану і РНК питання щодо створення окремого апарату при Наркомземі УСРР, який би охоплював комплекс проблем сільського господарства в наслідок Дніпрельстану, НКЗС розробив «короткий зміст роботи по справах Дніпрельстану» лише для одного спеціаліста. Посада його планувалась при Науково-Консультаційній Раді. До обов'язків такого спеціаліста «належало:

1. складання ріжних докладів і записок в наслідку постанов та запитань Уряду і ріжних установ по питаннях в зв'язку з Дніпрельстаном.
2. представництво НКЗС на засіданнях і нарадах в справах Дніпрельстану.
3. здійснення постійного зв'язку НКЗС з Дніпрельстаном і Управою досліджень по нижньому Дніпру, участь в розробці планів і програмів їх работ в галузях сільського господарства.
4. розробка планів науково-дослідчих работ по сільському господарству в зв'язку з Дніпрельстаном.

5. ув'язка планів, програмів і обсягу таких робіт з науковими установами УСРР і ССРР.

6. дозор за переведенням науково-дослідчих робіт в зв'язку з Дніпрельстаном, розробка їх наслідків і, за розглядом таких НКР і відповідними відділами НКЗС, виріб плану операційних заходів для відділів НКЗС» [8].

Зрештою, стало зрозуміло, що такий об'єм роботи завеликий для однієї людини.

У 1928 році з утворенням Українського Інституту Економіки й Організації Сільського Господарства вся науково-дослідна робота у царині сільського господарства у зв'язку з Дніпрельстаном перейшла до нього, власне до його складових – Кафедри Меліорації та Кабінету Електрифікації сільського господарства. А оперативно-планова робота була закріплена за Комісією з питань Дніпрельстану при НКР НКЗС УСРР.

Весь комплекс питань сільського господарства у зв'язку з Дніпрельстаном вочевидь постає з протоколів спеціального засідання цієї Комісії у липні 1928 р. Ставилися й розв'язувалися такі загальні проблеми: «а) топографо-геодезичні роботи, б) геологічні роботи, в) ґрунтово-ботанічні роботи, г) метеорологічні спостереження, д) дослідні роботи по вивченню старих і нових культур в умовах зрошування півдня України, е) агроекономічні обстеження районів передбачуваного зрошування» [9]. На вечірньому засіданні розглядався перелік питань програми робіт Комісії в зв'язку з Дніпрельстаном. Було проведено розподілення функцій між Управою Досліджень на Нижньому Дніпрі, яка мала займатися топографією, гідрогеологією ґрунтів південного степу тощо, а агрономічна частина була віднесена до компетенції Комісії при НКР [10].

НКР вирішувала кому доручити виконання поставлених завдань, здійснювала координацію співробітництва «по сільськогосподарській вертикалі всіх організацій, зацікавлених або тих, що можуть бути корисними у вирішенні проблем Дніпрельстану (Інституту Економіки та Організації Сільського Господарства, Водного Господарства, Сільськогосподарські Досвідні Станції, Управа Досліджень на Нижньому Дніпрі, Управління Водних шляхів,

«Сільський Господар», Держплан УСРР, Укрмет, Укрмеліосоюз та ін.)». І ця діяльність була досить успішною: Комісії з питань Дніпробуду при НКР вдалося досягти «взаємного розуміння і повного контакту між урядовими, науковими, кооперативними та іншими організаціями у вирішенні найважливіших питань, пов'язаних з Дніпробудом» [9].

Долучалися також до роботи окремі зацікавлені цією проблемою українські науковці. Економічні аспекти, зокрема економічні особливості іригаційних споруджень та основні принципи економічного обслідування сільського господарства для встановлення майбутніх районів зрошення досліджував професор М. Кажанов, значення електрифікації сільського господарства як чинника його реконструкції вивчав професор М. Варфоломійв, основні принципи організації й реконструкції сільського господарства в районах зрошування розробляли професори О. Плавинський й М. Володько. Чималий внесок у складання проектів зрошення та вивчення проблем зрошеного землеробства зробили професори В. Ротмістров, Є. Опоків, М. Бушуєв. Програму робіт в агрономічній частині розробляли професори С. Воробйов, Ю Тушкан та ін. Вивченням ґрунтів Південного Степу України у зв'язку з Дніпрельстаном займалося чимало вчених – професори О. Соколовський, Г. Махов, ґрунтознавець А. Левенгавт, ботаніки Є. Лавренко, А. Порецький, багато інших [11].

Чи не найважливішим було питання розподілу виділених для цього коштів. З архівних документів видно, що на 1928 р. Комісією з питань Дніпробуду при НКР було розроблено «кошторис витрат на роботу питань сільського господарства в зв'язку з Дніпрельстаном» для науково-дослідних установ та інших організацій на загальну суму 52779 крб. [12]. Так, Наприклад, на «встановлення культур і сівозмінів для зрошення площ першої черги» для Дніпропетровської Крайової Сільськогосподарської Досвідної Станції було надано 800 крб., на «вибір площ, що здатні для зрошення за всіма варіантами цього розділу і за умовами: ґрунтовими, гідрогеологічними ін.» для Катедри Ґрунтознавства – 1000 крб., на «обчислення кількості води, що може бути дано

для зрошення з верхнього й нижнього б'єфу» для Катедри Землевпорядження – 500 крб., на вивчення «впливу Дніпра, як транспортної магістралі після закінчення всіх робіт на економіку районів, що існують в Дніпропетровському басейні» для Катедри економіки – 5000 крб., на «питання, що зв'язані з Дніпром як транспортною магістраллю» для Транспортної секції Держплану – 1000 крб., на дослідження питання переселення й землевпорядження у зв'язку із затопленням земель для Катедри Землевпорядження – 500 крб. і таке інше.

Для вирішення комплексу проблем сільського господарства у зв'язку із Дніпрельстаном українським економістами було запропоновано «цілком нові найраціональніші форми організації с.-г. виробництва та с.-г. побуту, які дадуть змогу якнайповніше використати для потреб соц. реконструкції сільського господарства такі фактори як зрошення та дешева електроенергію в районах впливу Дніпрельстану. Це – агрокомбінати послідовно-соціалістичного типу, як от наявні та майбутні радгоспи» [13]. Комісія з питань Дніпробуду затвердила типи та географічне поширення зрошуваних агрокомбінатів, які мали охоплювати: «а) лише усупільнені в минулому дрібні с.-г. підприємства, б) усупільнені підприємства, що тільки тепер формуються, в) наявні та майбутні радгоспи на зрошуваній площі, г) с.-г. досвідні станції та учбові заклади, ґ) кооперативні заводи для перероблювання сировини тощо».

Зрештою на 1929 рік питаннями реконструкції сільського господарства в районах впливу Дніпрельстану займалися: «Управа Досліджень на Нижньому Дніпрі, що досліджує природно-історичні умови південного степу України, Катедра Меліорації та Кабінет Електрифікації Українського Науково-Дослідчого Інституту Економіки й Організації сільського господарства, що економічно обґрунтовує й визначає напрямки с.-г. комбінатів, Укрмеліосоюз, що досліджує північну частину степу, Комітет сприяння Дніпрельстану при РНК УСРР, що координує всю справу і, нарешті, Комісія в справі Дніпрельстану НКР НКЗС, що плянує й скеровує всю справу організації комбінатів...» [14].

З утворенням у 1931 році Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук Комісія в справі Дніпрельстану перейшла до її складу.

Отже, історико-наукове дослідження діяльності Науково-Консультаційної Ради при НКЗС УСРР у вирішенні проблем сільського господарства в зв'язку з Дніпрельстаном показало, що вона виконувала надзвичайно важливу роль. НКР приймала участь у розробці й давала наукове обґрунтування планам робіт, скеровувала та координувала їх, допомагала у практичній роботі шляхом наукових консультацій, експертиз, висновків, займалася розподілом коштів. Хоча, слід зауважити, що у вирішенні проблем сільського господарства у зв'язку з Дніпрельстаном, як і всіх інших, якими опікувалася НКР, заважали існуючі в той час планова неорганізованість та адміністративна розпорошеність сільськогосподарської науки по численним галузевим науковим закладам, що належали різним відомствам, установам, організаціям, та майже ніяк не координували між собою свою наукову працю.

Список використаної літератури

1. *Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)* : зб. док. і матеріалів / УААН, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Б. К. Супіханов, С. Д. Коваленко ; за заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2006. – 528 с. ; порт., фото – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 14) ; *Всеукраїнська Академія Сільськогосподарських Наук. Збірник документів і матеріалів / уклад. : Вергунов В. А., Гриник І. В., Кірпиць З. П. та ін. ; за наук. ред. В. А. Вергунова. – К. : Аграр. наука, 2006. – 314 с. ; Українська академія сільськогосподарських наук (1956–1962 рр.)* : зб. док. і матеріалів / УААН, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, Н. Б. Щebetюк, Б. К. Супіханов, О. Б. Бакуменко ; за заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. Вергунов В. А. – К., 2006. – 380 с. ; *Південне відділення ВАСГНІЛ* : зб. док. і матеріалів / Вергунов В. А., Кірпиць З. П., Семчук Н. І. та ін. : за наук. ред. В. А. Вергунова. – К. : Аграр. наука, 2007. – 603 с. ; Созінов О. О. *Українська академія аграрних наук (1991–1995) / Созінов О. О., Бусол В. О., Зубець М. В.* – К. : Аграр. наука, 1996. – 263 с.

2. *Утворення Науково-Консультаційної Ради // Вісн. с.-г. науки та дослідної справи. – 1928. – Т. V, № 2. – С. 135.*

3. *До I Сесії Науково-Консультаційної Ради // Вісник с.-г. науки та дослід. справи. – 1928. – Т. V, № 3. – С. 3.*

4. *До I Сесії Науково-Консультаційної Ради* // Вісн. с.-г. науки та дослід. справи. – 1928. – Т. V, № 3. – С. 4.
5. *Дніпрогес імені В. І. Леніна* // Українська радянська енциклопедія. – К. : УРЕ, 1961. – Т. 4. – С. 240–241.
6. *Викторов Б. Днепрострой* / Б. Викторов. – Х. : Изд-е Госплана У.С.С.Р., 1926. – С. 32–36.
7. *Доповідна записка про організацію с.-г. наукової роботи по лінії НКЗС, в зв'язку з загальною системою та організацією с.-г. науки на Україні.* – Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1270. – Арк. 61–73.
8. *Короткий зміст роботи – спеціаліста НКЗС по справах Дніпрельстану.* – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 513. – Арк. 46–47.
9. *Протокол № 1 Спеціального Заседання Комиссии По Вопросам Днепростроя При Научном Консультационном Совете НКЗС УССР 12.07.1928 г.* – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 513. – Арк. 69–70.
10. *Протокол № 2 Спеціального Заседання Комиссии По Вопросам Днепростроя При Научном Консультационном Совете НКЗС УССР 12.07.1928 г.* – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 513. – Арк. 71–72.
11. *Український науково-дослідний інститут економіки й організації сіл. г-ва (коротка звітна доповідь про роботу з часу заснування до 1 VI – 29 р.)* // Вісн. с.-г. науки та дослід. справи. – 1929. – Т. VI, № 6-7. – С. 183.
12. *Перелік питань сільського господарства в зв'язку з Дніпрельстаном і кошторис витрат на роботу цих питань.* – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 513. – Арк. 109–112.
13. *Колодько М. Сільське господарство у зв'язку з Дніпрельстаном* // Вісн. с.-г. науки та дослід. справи. – 1929. – Т. VI, № 12. – С. 6–17.
14. *Колодько М. Сільське господарство у зв'язку з Дніпрельстаном* // Вісн. с.-г. науки та дослід. справи. – 1929. – Т. VI, № 12. – С. 17.